

Саха Суда, – 2012 – Сүлүстүккэ 1 күнэ. – 11 ахх. – С. 13.

ОЛОНХО СЫЛА

www.sakhasite.ykt.ru

Этинньи 1 күнэ, 2012 с.

13

Сүүрбэ биирис үйбэ, орто туруу бараан дойдуга олох олого ананан кэлбит билинни кэм сахалаара, биһиги, хайдабын да иһин дьоллоох дьоммут. Олонхо бырааманын олохо чугаһалпыт дыккити кэмнэ олоробут. Сана үйбүт биһиэхэ өр сылларга хатанан турбут халбан аанын арыйар кыһыл көмүс куллуһу туттарбыта.

Ол курдук, 2005 с. олонхобут киһи-аймах дукхубунай баайын быһытынан ЮНЕСКОҥун биэргэтиллибитэ. Ийэ тыл илгэлээх иэйиһэ, айыы тылбыт аптаах алтыһа, саха аан дойдуну анаарар бөлөсүөһүбэ, үс күтүн үөтүүлээх үөрбэ – биһи билиитэ-билиһа айыы тыһыны сатыллата аан дойдубуттар арыллыбыта. Сынчак бу абыайах сыл иһигэр Олонхонон олохпут ортуйа түстэ. Олонхо театра баар буолла, олонхо ыһаахтара, олонхо фестиваллара ытыллар буоллур. Бэл диктатор улуус улуус айыы олонхо хараам дьыллар дьэндэйдилэр, олонхохтор олбохтоох олонхо балаһанара олоххо киирдилэр. Дьэ, уонна саамай сүрүнэ Саха сирин улуустара бэйэлэрин ийэ олонхохторун үөрэтэр, чинчийэр, олонхохторун ирдээн булан киниэ онорон бэһэттэтэр үгүс түбүккэ түстүлэр. Ол чэрчитинэн Амма улуулар кэнни-ки кэмнэ В.П.Филиппов-Амьырыскай “Үөмөстэй Бэргэн” уонна Устүүн Нохсоороп “Сылгы уола Дьырай Бэргэн” олонхохторо киниэ буолан бэһэттэнэн табыстылар. Үйэ антаарыттан ордук кэм устата Тыл, Литература институтун олонхохтор фондатыгар уурулла сылпыт олонхохтор үлүн утуууттан ороон тахсан, кэм-кэрдии ситимигэр тиһиллэн, олобу олонхонон үрдэтэр тускуллаах үйэбитин өссө да туруурдуктара турдаҕа. Ол барыта, биһигиттэн, билинни кэм сахаларыттан, эмиэ быһаччы тутулукаах буоллаҕа.

лан билинни да кэмнэ дүөрөйөн иһиллэр, быстыбат ситим буолан салбанан иһэр.

Улууччулаах олонхохтор, улуу тойуксут, САСР үтүөлээх артыыһа Устин Гаврильевич Нохсоороп-Куутук 1907 с. ыам ыйын 27 күнүгэр Амма улуунун Абаратыгар Табаахаа алааска күн сирин көрбүт. Онон быһыл төрөөбүтэ 105 сылын туолбут, үйэтиги эргиритэр киирбит ытык киирбит кэлэр кэмнэ кэриэс-хомурус хаалларбыт дукхубунан нэһилиэстэбитэр болгомтобуун урар тобосстоох кэммит. Бу үбүлүйдээх сыл киһи олобун, айар үлэтин сырдатар сана кинигэни сүрэхтиир дьоро киһэ Дьокхускай куоракка, кулутура, Искусство институттар (АТИК) ытыллытынан бэлэһэнэ.

“Народный сказитель Устин Нохсоров” – дьен ааттаах дьобун кинигэбит автора Виктория Георгиевна Григорьева буолар. Киһи хас да сыл устата Устүүн Нохсоороп айар үлэтин, олобун чинчийбит, ырааларын, тойуктарын нотаба түһэрбит үлэтэ кэрэхсэбиллээх киниэ буолан тахсыбыт. Виктория Георгиевна Черемных аатынан Амматаабы Ускустуба оскуолатын үөрбүн салаатыгар директоры солбуйааччынан үлэлиир.

ОЛОНХО ҮЙЭТЭ УОННА УСТҮҮН НОХСОРОП

толоубут ыраалара-тойуктара урукку грамм-пластинкаҥаттан билинни кэм дискэтигэр суруллан киирбиттэр. Онон дьоро киһиэхэ кэлбиттэр, киниэ сүрэхтэниитин инниттэр киһи тойуктарын, толомон манган халла-антан иһиллэн ыларга дылы, кэм-кэрдии кээрэппэтэх дыккити кылыһахтаах куолайын көмүс дорбоонун иһитиллэр. Мантан салбыы сана үйбүт үүнэр көлүөнэтэ, эдэр-кээн оболор Устин Гаврильевич репертуарыттан ыраалары, тойуктары да ыла-ан иһитиннэрдилэр. Утум салбанар, ситим быстыбат олуга билинни кэмнэ онорулла турарын биэргэтиллэр. Кинилэр бары Анисия Даниловна Софронова сайай-ар Амма улуунун Бөгүннээби обо фольклорнай, образцовай ансамблыгар сыл-дьэн олонхохо, тойукка үлүлүлүттэр. Ол курдук, Хотугулуу-Илинни Федеральнай университет студентката Ася Соловьева Айыы Умсуур тойугун, эмиэ бу университтет студентката Нинель Борисова Кыыс Кыскайдаан уонна Тимир Сүлүнтэй тойуктарын топордулар, онтон кулутура колледжын устулуона Николай Нестерев Сорук Боллор ыраатын ылаата, Устүүн Нохсоороп Аммалыы олоххайын дьыраэттэ. Улуу тойуксулпут ыраалара нотаба тиһилибит сана кинигэтигиттэн тулуктуур Маарыяакам, Кылылаах арыы дьен айымньыларын улуустаабы “Медик” ансамбль кыттыһылааҕа Сайыына Кардашевская ылаата. Онтон Амматаабы искусство оскуолатын фольклорга салаатын үөрэнээччигэ Михалина Луковцева анал олбоххо олорон Устүүн Нохсоороп “Сылгы уола Дьырай Бэргэн” олонхохторун быһа тардан 15 мүнүтэ устата олонхохообутун бары да кэрэхсээн иһиттибит. Олонхо тыһынын оболоро инэрэ сылдар энтузиаст улуулааччыга, учууталга Анисия Даниловна Софроновага барба махталытын тиэртибит. Үс кэм ситимин тутта сылдар, олонхо үйэтин туруурдар түһүтүр туску суолун тобулбут итинник үтүкөн дьондордоох буоламмыт бу тэрээһин табылынына дии саныбыт.

Сүүрбэһис үйбүт улууччулаах киниэ, ийэ олонхохтута У.Г.Нохсоороп-Куутук бар дьонугар хаалларбыт дукхубунай нэһилиэстэбитин кичэллээхтик үөрэтэн, ыраатын-тойугун нотаба түһэрэн олонхо үйэтин ситимигэр киллэрбит В.Г.Григорьева

искусствоведениеба кафедратын аспирантка. Научнай салаадачыта искусствоведение доктор, АГИИК профессора Юрий Ильич Шейкин, Виктория Георгиевна айар үлэтин сүрүн хайысхата – саха методистарын, композитордарын айымньыларын сырдатыы, таргатыы.

“Мин бу аспирантураба үөрэнэ сылдьарым, аны икки сылынан бүтэрэн кандидатскай көмүскүүр диссертациям, научнай чинчийэр үлэм

суруйбут кинигэтин тула иһирэх кэлэтиитэ, Устун Нохсоорол айар үлэтин, олобутун сэрэргэтиитэ кыттыыны ылыллар: Амма улууна муниципальнай тэриллии аба баһылыга А.Е.Артемов, искусствование доктор, профессор Ю.И.Шейкин, филологическай наука доктор, профессор В.В.Илларионов, РФ уонна СР үтөлөөх артыыскаата А.И.Кузьмина, Устун Нохсоорол төрөппүт кыһа Л.У.Нохсооробо уо.д.а.

Бу дьоро кичэбэ, абатын нэһилиэстибэтигэр кууска үлэлэспит, Дьырай Бэргэн олонхотун латинскай алфавиттан сахалыга көһөрөн дьонугар сэрэгитигэр кинигэ оторон, утары ууммут Люция Устиновна оруннаах туруорсуутун, тыл көтөбүүтүн бары да сөбүлүү, билирин иһиттибит. Абыаах сыллаабыта тэриллибит **Олонхо театрыгар Устун Нохсоорол аатын инэрэргэ туруорсуобун** дьон дьолуннаах этиини Люция Устиновна көтөхтө. Дьулуруулар Ньүргүн Боотур олонхону аан бастаан театр сценатыгар туруорсуубут, Аба дойду Улуу саррин сылларыгар бу олонхонон Сахатын сирин барытын кэрийэн, норуот кутун-сүрүн өрө көтөхсөн, Улуу кыайыны уһансыбыт киһибиэ килбээннээх ата уос номообунан эрэ хаалбака, кэм-кэрдии ситимигэр биэгит киирэн, олонхо үэтин турулурдар аналлаларын туһугар бары да туруулаһабыт.

Үтө киһи ата-суга үйэлэри унуордуур, айбыта-түлүгүтэ норуоттар хаалар, ылаабыта-тойбута утумунан бара турар. Номох буолбут үйэ унуоруттан аны да Устун Нохсоорол олонхотун токууга бу баарга дорбоон буолан дуорайан иһиллэ турдун. Ийэ кутунан утумунан илэ чахчыга баар буола турдун, салтын кутунан салаллан сарсынтты күнгэ да дьарыайа күүлүнүн. Олонхобут үйэтэ турулурдун, Түскү.

Саргылаана ГОЛЫДЕРОВА,
поэт, СР кулутуратын
үтөлөөх үлэһитэ.

Хаартыскаларга: 1. Улуучулаах олонхобут, тойуксун Устин Нохсоорол 1940 сыллааха. 2. У.Г.Нохсоорол төрөөбүтэ 105 сылыгар аналлаах санта кинигэ сүрэхтэниитигэр. 3. Люция Устиновна Нохсорова.

опера быһытынан туруоруну кыта

ыкса ситимнээх. Саха бастакы композиторыгар Марк Николаевич Жирковка олонхо мелодияларын ылаабыта, сахалы мантайы опера айылларыгар көмөлөсүтэ.

Айдарыллан кэрибт аңада-минэ-лэ, улуу олонхобут, тойуксун оторон уһааран таһаарбыт одун дьылбата, кинни саха музыкальнай-драматическай театрын сценатыгар оонньуур ураты талааннаах артыыс оторобута эмиэ кэм-кэрдии бэлэтэммит кинигэ буоларын кэрэһилиир. Кини чабылхай сулус курдук умайан ааспыт кылгас олобор, уонча сыл иһигэр Сахатын сирин устун уһаты-туора айаннаан, дьонугар-сэргэтигэр ылаан-туйан, умсу-гутаар тойугунан уос номоор киирэн, кэрэ куолаһын иһитиннэрэ кэлиэ дьон кэтэһиитэ сылдьар норуот таптааллаах артыыһа буолбута. Кинини ууугаан отостон, сахалы дорбоон дьэргэн тэттимин аныгы кэм ырыатыгар-тойугар Кирисэппиэл Махсыымап биэрэргэппитэ, утуму салбаан улуу олонхо тойугун Россия ийэ хотун киэнтээнигэр Гаврил Колесов иһитиннэрбита. Ол курдук, саргылаах талаанынан саха омук кутун тулпугт Устун Нохсоорол ылаан-туйан ааспыт кэм-кэрдиигэ дорбоон буо-

Ааспыт, биллэнтэ, кэлэр кэм бир ситимнэ тиһиллэ сылдьаллар. Олох аал кудугун сирэйдитэр аналламмыт силлс буолбут, утум буолбут уруккубутун уолбаамдытык умнар түгэммитигэр биллэнтэ биһирэмнээх кэммит кэлсэ-энэ-ипсээнэ татымырыа, ырыата-ырата саппабырыа турдаба. Үс кэм – үс үйэ ситимин сирэкилэ ньууругар сэдэрэбитин көрүнөр, үс ньукан үйэ түгэбиттэн өбүтэ ситиминан өрүллөр олохтот өрүтэ долобууа устар. Киһи кэлэр – үс кэм утумуттан тутуһар, үтүмэн үйэлэри унуордаабыт үс саха олобуттан уһаарыллан. Онон, киһи уонна норуот бир ситимнээх өйдөбүллөр.

Ол да иһин буолуо история умнуллубат кэрдиис кэмнэригэр, кэрэ-бэлиэ түгээнэригэр бир киһи бүтүн норуот аатыгтан улахан түһүлгэлэргэ тахсан этэр-тынар бырааптанар. Бэйэтин омууну кутууратын көрдөрөр-иһитиннэрэр кыахтанар. 1946 с. Улуу Кыайы бастакы сылын бырааһынньыгар, Советскай Союз тэбэр сүрүбэр Москва куоракка ынтырыллан тиийэн, сахалар ааттарыттан алгыстаах тойугунан Улуу Кыайыны уруйдаан-айхалаан эппит-тыыммыт киһинэн Устун Нохсоорол буолар.

Саха омук театрынай искусство-тын сайдыытыгар Устун Нохсоорол ата олонхону аан бастаан театр сценатыгар

